

Katarzyna Szymczyk
ORCID: 0000-0001-6768-7319
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Etyka a pedagogika. Myśl pedagogiczna Jacka Woronieckiego w odniesieniu do współczesnej edukacji

Ethics and Pedagogy: The Pedagogical
Thought of Jacek Woroniecki in Relation to
Contemporary Education

ABSTRACT

The article addresses the pedagogical achievements of Jacek Woroniecki. Reference is made to his works, in which he made ethics and the moral aspect the basic manifestation of educational activity. Guided by a concern for the proper moral level of people in all manifestations of their lives, Woroniecki created a body of work and thinking from which we can draw, regardless of the current conditions. The reflections resulting from them, prompting the reader to build morally good relationships between educators and pupil, make the subjectivity of a human being the basic paradigm of education, which is so important and inalienable in today's reality as well.

The subject of this article is therefore the topicality of Woroniecki's views in relation to the contemporary space of educational influence. It points to the very important aspect of the integrity of ethics and pedagogy, which the thinker raises to constitute a pillar of his pedagogy, or more precisely, of aretology, a synthesis of the humanism of Greek *paideia* and Christian pedagogy. A separate section

KEYWORDS

pedagogy, education,
virtue ethics, virtue
theory, moral
education, Jacek
Woroniecki

SŁOWA KLUCZOWE

pedagogika,
edukacja, etyka ańót,
wychowanie moralne,
Jacek Woroniecki

SPI Vol. 25, 2022/3
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2022.3.004
Nadesłano: 11.06.2022
Zaakceptowano: 18.07.2022

is devoted to epistemological references to the idea of *paedagogia perennis*, pointing to the cognitive inseparability of philosophy and pedagogy and – in relation to pedagogical practice – of upbringing and education. Taking into consideration the need for contemporary educators to constantly search for new educational paths, to take sometimes difficult directions in their professional practice, Woroniecki's classic thought in the world of relativized values may turn out to be "the path leading man to moral maturity." Woroniecki's achievements in this respect definitely have a great, timeless pedagogical value.

ABSTRAKT

W artykule zaprezentowano rozważania nad dorobkiem pedagogicznym Jacka Woronieckiego. Odwołano się do prac autora, w których etykę i aspekt moralny uczynił podstawowym przejawem szeroko rozumianej działalności edukacyjno-wychowawczej. Kierowany troską o właściwy poziom moralny człowieka we wszelkich przejawach jego życia, zbudował katalog refleksji i odpowiedzi, z których możemy czerpać niezależnie od aktualnych uwarunkowań. Przemyslenia z nich płynące, skłaniające czytelnika do budowania moralnie prawidłowych relacji między osobą wychowawcy i wychowanka, czynią z podmiotowości człowieka podstawowy paradygmat edukacji, tak istotny i niezbywalny również w dzisiejszych realiach.

Przedmiotem dociekań niniejszego artykułu uczyniono zatem kwestię aktualności poglądów Woronieckiego w odniesieniu do współczesnej przestrzeni oddziaływań edukacyjnych. Wskazano tu na podnoszony przez myśliciela istotny aspekt integralności etyki z pedagogiką, stanowiący filar jego pedagogiki, a ściślej aretologii, będącej syntezą humanizmu greckiej *paidei* oraz chrześcijańskiej pedagogiki. Osobne miejsce poświęcono epistemologicznym odniesieniom idei *paedagogiae perennis* wskazującej na nierozłączność poznawczą filozofii i pedagogiki oraz – w wymiarze praktyki pedagogicznej – wychowania i edukacji. Biorąc pod uwagę konieczność nieustannych poszukiwań przez współczesnych pedagogów nowych edukacyjnych ścieżek, obierania nieraz trudnych kierunków w swojej praktyce zawodowej, klasyczna myśl Woronieckiego w świecie zrelatywizowanych wartości może się okazać ścieżką wiodącą „człowieka do moralnej dojrzałości”. Dorobek Woronieckiego posiada w tym zakresie ogromny, ponadczasowy walor pedagogiczny.

Wprowadzenie

Istota pedagogiki leży w tym,
by nauczyć wychowanka „chcienia” – prawidłowego chcienia.
(Woroniecki 1961a: 196)

Poszukiwanie idei *paedagogiae perennis* we współczesnym modelu edukacji, które uczyniono celem artykułu, stanowić ma niejako zachętę do recepcji myśli Jacka Woronieckiego – jednego z klasyków polskiej etyki pedagogicznej – niezależnie od kontekstu historycznego jego twórczości. Poniższe rozważania stanowią próbę ukazania aktualności teorii dominikanina ze względu na jej wychowawcze znaczenie. Realizm poznawczy, który wyłania się z myśli Woronieckiego, zarazem czyniący pedagogikę cnót fundamentem wychowania i kształcenia, może skłaniać do intelektualnego namysłu nad obecną rzeczywistością edukacyjną.

Współcześnie, w związku transformacją życia społecznego, postępowaniem naukowo-technicznym oraz następstwami tych procesów w dziedzinie pracy i środowiska człowieka, często podnosi się kwestię konieczności zmian w edukacji, która ma przygotowywać młodego człowieka do funkcjonowania w świecie pełnym nowych wyzwań cywilizacyjnych. Refleksje w tej kwestii zapisano na przykład w strategiach oświatowych współczesnych międzynarodowych raportów oświatowych (Klim-Klimaszewska 2011; Komisja Europejska 1997). Poszukiwania rozwiązań wskazują na przyjęcie metodyki działań nazywaną rezolucją (Botkin, Elmandjra, Mazlitza 1982), jako jedynej skutecznej strategii rozwiązywania współczesnych problemów. Proces edukacji i wychowania nie może się już sprowadzać jedynie do wyposażenia uczniów w wiedzę, ale winien prowadzić do uzyskania przez nich całościowego poglądu na świat. Wysuwane są postulaty zaangażowania w ideę humanizmu chrześcijańskiego opartego na ludzkiej solidarności, afirmacji tożsamości rodzinnej, grupowej i terytorialnej. Fundamentem tych dążeń jest apel o zwaloryzowanie aspektu etycznego i kulturowego edukacji. Również papież Franciszek w 2019 roku w swoim przesłaniu wskazywał, by program wychowawczy natchnąć wyraźnie ideą i retoryką nowego humanizmu (Ojciec Święty Franciszek 2020). W ocenie papieża współczesnemu światu potrzebna jest taka edukacja, która znajduje możliwości

stwarzania płaszczyzny dla „kultury spotkania”, relacji otwartych, prawdziwie ludzkich. Tak rozumiana edukacja ma się opierać na czterech filarach: „uczyć się, aby wiedzieć, aby działać, aby żyć wspólnie i najważniejsze – aby być” (Delors 1998). Holistyczne ujęcie edukacji ma się zatem sprowadzać do rozwoju – „rozkwitu być” – człowieka, w całym bogactwie jego osobowości oraz w różnorodnych formach ekspresji i zaangażowania w budowanie autonomicznej tożsamości. Ma ona nadać życiu indywidualny sens i funkcjonowanie w standardzie podmiotowym (Klim-Klimaszewska 2011: 9).

Podmiotowość w edukacji, będąca podstawowym założeniem pedagogiki personalistycznej, wyraża się w wolnej reakcji na prawdę, miłości i wspieraniu wychowanka w rozwoju osobowości (Chudy 2007: 27). Wolność w wychowaniu to również samostanowienie, samodecyzyjność czy samoodpowiedzialność jednostki za własny rozwój, w tym za edukację. Tak rozumiane samowychowanie staje nierozzerwalnym wyznacznikiem podmiotowego wychowania, stanowiąc z nim jedność. Podobnie samowychowanie interpretował już w pierwszej połowie XX wieku Jacek (Adam) Woroniecki (1878–1949), twierdząc, że „wychowanie jest samowychowaniem” (Woroniecki 1961c: 24).

Aktualność poglądów Woronieckiego w odniesieniu do dzisiejszych realiów edukacyjnych i wychowawczych czyni jego pedagogikę uniwersalną. Stąd też w ostatnich latach dużym zainteresowaniem poznawczo-badawczym cieszą się opracowania pedagogiczne dominikanina. Wznawiane są prace Woronieckiego¹ oraz powstają opracowania dotyczące jego poglądów wychowawczych, w tym te – szczególnie cenne poznawczo – koncentrujące się na pedagogice aretologicznej, w której autor nadał cnotom wychowawcze znaczenie (Krasnodębski 2009b: 29–30; Boużyk 2015: 221–240). Warto zatem czerpać z nich inspiracje do pracy dydaktycznej czy wychowawczej i odczytywać je na nowo (Krasnodębski 2009a: 127). O tym, że nauki głoszone przed niemal stu laty zachowują i dziś w pełni aktualność

1 Wskazać tu można przede wszystkim na nowe, trzytomowe wydanie fundamentalnego dzieła Woronieckiego, *Katolickiej etyki wychowawczej* (Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014; wcześniejsze wydanie – 2013 r.). Pełną listę publikacji Woronieckiego można znaleźć w: Mazur, Kiereś, Skrzyniarz, Płazińska 2019; Bareła 1959; Filipiak 2000: 277–297; Majewska 2006: 157–174.

świadczą słowa Mieczysława Alberta Krąpca: „dzieło Woronieckiego prezentuje nieprzemijającą prawdę o człowieku, o jego życiu i problemach moralnych z nim związanych” (Krąpiec 2000: VIII).

Etyka a pedagogika

Pedagogika Woronieckiego osadzona jest na realizmie bytowym i teoriopoznawczym, głosi konieczność integralnego oraz uniwersalnego wychowania i wykształcenia człowieka. Dlatego według niego pedagogika nie może być oderwana od antropologii filozoficznej i etyki, które dają obraz tego, kim jest człowiek, czym jest dobro moralne, i w konsekwencji wyznaczają cel pedagogiki. Stanowi to o problematyczności i wielowątkowości przestrzeni życiowej naszego jestestwa, ale i warunkuje kształt współczesnych dylematów pedagogicznych. Jeśli mamy więc stać się kontynuatorami myśli Woronieckiego, to odnosząc się do słów Wandy Kamińskiej „z całą pewnością musimy odkryć ową złożoność przestrzeni aktualizacji człowieka” (Kamińska 2001: 138). Stanie się to możliwe dzięki poznaniu innych nauk, tj. współczesnej antropologii filozoficznej, etyki, socjologii, kulturoznawstwa czy psychologii. Poznanie to czyni pedagogikę nauką interdyscyplinarną. Woroniecki wielokrotnie podnosił ten temat, słusznie dowodząc, że pomimo odrębności pedagogiki jako nauki, pełne jej odkrycie może nastąpić jedynie dzięki wykorzystaniu refleksji prowadzonej na gruncie etyki i psychologii. „Właśnie te sfery intelektualnego namysłu, tak niezwykle złożone i konsekwentne w swoich poszukiwaniach, formułują szeroko pojęte dzisiejsze *status quo* pedagogiki” (Kamińska 2001: 138). W tym jawi się świadomość znaków czasu oraz refleksja nad tendencjami utrzymującymi się w kulturze i filozofii, a w konsekwencji także w nauce i życiu społecznym. Woroniecki w konstruowaniu myśli pedagogicznej tą wiedzą się wykazał. Świadomość ta przywiodła go do zaproponowania wspólnego budowania idei *paedagogiae perennis*. Tego powinniśmy się jako współcześni wychowawcy podjąć.

Także współczesna edukacja poszukuje wielu nowych ścieżek. Według Elżbiety Wolickiej „pluralizm cechujący współczesny krajobraz wiedzy nie stanowi przeszkody w dążeniu do idei wspólnego filozofowania” (Wolicka 1997: 118–119), Co więcej, wielość ta może rodzić zasadne przemyślenia, które „zaprowadzą nas na płaszczyznę *philosophiae perennis*, a później *paedagogiae perennis*” (Kamińska 2001: 143).

Co charakterystyczne, pedagogika Woronieckiego nosi znamiona „etyki praktycznej” – części filozofii, która ma za zadanie wewnętrzne przetworzenie człowieka (Woroniecki 2013: 329). Etykę ocenia w kontekście jej przydatności wychowawczej. Według Woronieckiego

zagadnienie wychowania jest przeto jednym z istotnych zagadnień etyki i probierzem jej wartości; tylko ta etyka jest dobra i prawdziwa, która [...] uczy nie tylko o czynach dobrych i złych, ale i o stałych do nich usposobieniach, cnotach i wadach; o pierwszych jak je zdobywać, o drugich jak ich unikać i od nich się uwalniać (Woroniecki 2013: 329).

Refleksje Woronieckiego nad etyką zbudowane są wokół podmiotu moralnego, nie koncentrują się na zasadności stosowania abstrakcyjnych zasad, co czyni jego przemyślenia zbieżne z tymi wyrażanymi przez współczesnych etyków odwołujących się do cnoty jako podstawowej kategorii moralnej. W centrum zainteresowań etyki Woronieckiego stoi człowiek, a nie zbiór norm i praw. Podobnie dzisiejsi zwolennicy etyki cnót są przeciwnikami formułowania uniwersalnych zasad moralnych jako podstawowych kryteriów moralnego wartościowania. Wychodzą z założenia, że podmioty moralne i podejmowane decyzje czy wybory sytuacyjne są na tyle indywidualne i złożone, że nie można ich podporządkowywać jednakowym zasadom (MacIntyre 1996). Jedynymi wyznacznikami w tej kwestii, respektowanymi przez etyków cnót, są tzw. zasady cnoty (np. zasada bycia uczciwym, lojalnym, sprawiedliwym), które mają w mniejszym stopniu uniwersalny i abstrakcyjny wymiar niż te proponowane przez etyków zasad (Szutta 2013).

Stawiając w centrum zainteresowania człowieka, Woroniecki w swojej etyce przybliżył się do współczesnego paradygmatu pedagogiki – pajdocentryzmu. Wskazał tym samym na współzależność tych nauk. W jego ujęciu bez aksjologii nie ma auksjologii w wychowaniu i edukacji. Nakłaniał do powrotu interpretacji tychże nauk jako tożsamy, gdyż w działalności pedagogicznej takowe ich rozumienie staje się niezbędnym gwarantem i podstawą w dążeniu do całościowego poszukiwania struktury wychowawczej człowieka². Zaznaczył to wprost na początku *Katolickiej etyki wychowawczej*:

2 Woroniecki w swoich rozważaniach wskazywał na negatywne konsekwencje odejścia od interpretowania etyki i pedagogiki jako nauk realizujących wspólny cel, jakim jest integralne wychowanie. Ich rozerwanie prowadzić

Dając mej pracy [...] tytuł: *Katolicka etyka wychowawcza*, chciałem tym samym z całą siłą zaznaczyć to, co stanowi jej główną myśl, a mianowicie nierozzerwalną łączność jaka istnieje w doktrynie katolickiej między etyką a pedagogiką. Pedagogika jako osobna nauka, obdarzona własną jednością wewnętrzną, nie istnieje; ona jest – gdy idzie o wychowanie – jedną z głównych części składowych etyki, i nie ma nic ważniejszego dla moralisty jak mieć przed oczami tę organiczną więź, która je łączy (Woroniecki 2013: 7).

Co istotne dla Woronieckiego, w połączeniu tych dwóch nauk najważniejszy był aspekt treściowy, nie tylko formalny. Współcześnie teoretycy wychowania zajmujący się relacją pedagogiki z etyką najczęściej wskazują na ich ścisły związek (np.: Ablewicz 2003; Brighthouse 2009; Cichoń 1996; Homplewicz 1996; Leś 2017; Morszczyńska 2009; Ostrowska 2006). Według cytowanych autorów pedagogika jest nauką aksjologiczno-normatywną, która w warstwie opisowo-wyjaśniającej zajmuje się faktami wychowawczymi, ale w normatywnych kategoriach, czyli w tym, jak fakty te powinny przebiegać, „nie jest nauką w sensie ścisłym (nauką przyrodniczą), ale systemem o charakterze normatywnym, który opiera się na przesłankach filozoficznych (w szczególności na antropologii filozoficznej)” (Leś 2017: 32).

Podobnie pedagogika Woronieckiego, która postrzega człowieka jako centralny punkt oddziaływań wychowawczych i edukacyjnych, realizuje zadania wyznaczone jej przez filozofię. W jego koncepcji „*paideia*, czerpiąc z dorobku myśli chrześcijańskiej i klasycznej myśli greckiej, łączy w harmonijną całość [...] jednostkę i społeczeństwo, twórczy rozwój i szacunek dla uniwersalnych norm” (Gałkowski 1998: 118). Podpowiada on przy tym jak postrzegać ideały wychowania. Ujmuje je w stwierdzeniu: „ideały to drogowskazy, a drogowskazy wskazują tylko drogę do celu” (Woroniecki 2013: 65). Celem wychowania jest więc zaszczepienie w wychowanku siły woli, dzięki której będzie on mógł realizować obiektywne cele swojego życia. Istota pedagogiki leży w tym, by nauczyć wychowanka

może do pseudowychowawczych oddziaływań na osobowość człowieka. „Już kilkakrotnie zwracaliśmy uwagę na to, jak fatalnie odbiło się i na etyce, i na pedagogice to ich rozerwanie, datujące się od XVI w. Teraz przyszła kolej na zasadnicze rozważenie tego zagadnienia i na omówienie *ex professo* tego składnika naszego postępowania moralnego, który ma mu nadać jego stałość i sprawność, czyli innymi słowy na opracowanie w ogólnym zarysie struktury wychowawczej człowieka” (Woroniecki 2013: 329).

„chcienia” – prawidłowego chcenia (Woroniciecki 1961a: 196), tzn. usprawnić jego wolę, tak by dokonywała wyboru obiektywnego dobra, czyli „prawdy w dobru”. Taka pedagogika jest więc nauką praktyczną, nastawioną na życie (Woroniciecki 1961c: 11), bowiem w życiu codziennym, tak jak chleba, potrzebuje człowiek mądrości, roztropności, umiarkowania, sprawiedliwości, cierpliwości. Dla Woronicieckiego wychowanie ma także religijny wymiar, ponieważ celem człowieka jest również porządek nadprzyrodzony (Woroniciecki 1961b: 108–152; Woroniciecki 1930). Twórczość Woronicieckiego wpisuje się w nurt pedagogiki katolickiej, przez którą należy rozumieć naukowy system wychowania i nauczania zgodny z teologią i filozofią chrześcijańską, ale „ściśle z nimi związany i wysnuwający w ich świetle z doświadczenia wychowawczego swe zasady” (Woroniciecki 1961c: 12–13; por. Albański 2001: 147–148).

Koncepcja edukacyjna Woronicieckiego zakłada integralne wychowanie i kształcenie człowieka, kierując ją do wszystkich, którzy podlegają tym procesom. Nieobce jest jej też pojęcie nauczania wychowującego, bowiem

harmonijne [...] współdziałanie wychowania z wykształceniem jest absolutnie konieczne. Tu jest słaba strona pedagogiki ostatnich wieków we wszystkich niemal prądach umysłowych: kształcenie umysłu wysuwano na pierwszy plan i przesłaniano sobie nim samo wychowanie z właściwymi mu prawami rozwoju (Woroniciecki 2013: 344–346).

Jest to pedagogika, która podkreśla istotę budowania osobistej relacji pomiędzy wychowawcą i wychowankiem. Wybrzmiewa w niej postulat osobistego i społecznego doskonalenia się osób w ramach kompetencji moralnych.

„Prawda w dobru” – wychowanie w realiach współczesnych

Pedagogice integralnej przyświeca troska o rozwój człowieka, moralne kształtowanie jego woli i charakteru (Woroniciecki 1961c: 17; Gałkowski 2003: 57–83). Stąd u Woronicieckiego wyraźnie zarysowuje się przekonanie, że rozwój moralny jest podstawowym gwarantem wewnętrznej wolności człowieka, a wspomniane kompetencje moralne, ściśle powiązane z czynieniem dobra, mają znaczenie dla kształtu kontaktów społecznych (Bouzyk 2016b: 236). Dla Woronicieckiego dobro stanowiło wartość nadrzędną w budowaniu wszelkich

relacji międzyludzkich i fundament oddziaływań wychowawczych. Zasadę człowieka „pięknego dobra” (gr. – *kalos kagathos*), którą autor odsadził w realiach życia społecznego okresu międzywojnia, współcześni pedagodzy mogą przenieść na rzeczywistość współczesnej edukacji i kultury. Dobro tak rozumiane pozwala przekraczać biologiczny wymiar ludzkiej egzystencji, zarówno na płaszczyźnie indywidualnej, jak i społecznej. Zamysł ten nie jest odosobniony. Jan Paweł II określał, że „wszystko, co człowiek «ma», o tyle jest kulturotwórcze, o ile człowiek przez to, co posiada, może równocześnie pełniej «być» jako człowiek, pełniej stawać się człowiekiem we wszystkich właściwych społeczeństwu wymiarach jego bytowania” (Jan Paweł II 1997: 270). Czynienie dobra i bycie dobrym w wymiarze wspólnotowym buduje jedność i więź społeczną, kreując tym samym międzypokoleniowy dorobek cywilizacyjny bez względu na czas, w którym przyszło nam egzystować. Niezależnie od tego, że tworząca się w ten sposób tradycja, w tym wychowawcza, ulega ustawicznej ewolucji, to kumulowana i przekazywana z pokolenia na pokolenie, ukorzenienia człowieka w życiu wspólnotowym (Kuraciński 2005: 421). Ten duchowy wymiar edukacji i wychowania w pedagogice Woronieckiego szczególnie dziś zyskuje na aktualności. Również dla Zofii Zdybickiej „przede wszystkim kultura duchowa, obejmująca cztery podstawowe, wzajemnie ze sobą powiązane dziedziny: poznanie (nauka), moralność, sztukę i religię, gdzie poznanie odgrywa rolę podstawową” (Zdybicka 1995: 76), jest jednym z kluczowych wymiarów indywidualnej tożsamości. Zaś wszelkie ograniczenia w samokreacji człowieka, realizacji jego możliwości poznawczych i potencjalności osoby w wymiarze duchowym zawężają kulturowy humanitaryzm.

W obecnych realiach kultury masowej, której formy i treści często przyczyniają się do wyobcowania człowieka z kręgu wartości kultury klasycznej preferującej ideał człowieka, ale tym samym wymagającej wysiłku, rozumnej woli i twórczego zaangażowania w realizację samego siebie, doprowadzają do aksjologicznej pustki oraz utraty związku z rzeczywistością społeczną. Kultura popularna poprzez wizualny przekaz treści, który nie wymaga wzmoczonego wysiłku intelektualnego i zadowala się płytką percepcją, buduje proporcjonalnie funkcjonującą na niskim poziomie świadomość indywidualną. Popycha jednostki w izolację i swoiste osamotnienie czy nawet symboliczne zniewolenie. Czyni z człowieka jedynie odbiorcę, zmuszając

do biernej percepcji. Rodzi to znikomość twórczych poszukiwań i interakcji społecznych, prowadząc do wykluczenia jednostki z procesu kulturotwórczego i ostatecznie prowadzić może do redukcjonizmu kulturowego i luki ludzkiej (Botkin, Elmandjra, Mazlitza 1982). I niezależnie od tego, że każdy znak kulturowy jest „od człowieka pochodny”, to „wyobcowanie społeczne i pogrążenie w artefakcie wirtualnej rzeczywistości uniemożliwia zaistnienie autentycznej twórczości kulturowej, rozumianej jako przetwarzanie własnej natury w procesie jej intelektualizacji” (Krąpiec 1982: 121). Zjawisku temu towarzyszy wyrugowanie uniwersalnych i trwałych moralnych fundamentów, „racjonalizm wyzuty z aksjologii oraz religijna niepewność” (Sztompka 1997: 11).

Podjmując się zdefiniowania społeczeństwa nowoczesnego, Maria Boużyk do charakterystycznych jego cech zalicza m.in. indywidualizm, ale i bogactwo różnicowań światopoglądowych, zainteresowań zawodowych, edukacyjnych czy sposobów życia oraz tzw. ruchliwość społeczną. Autorka podkreśla jednocześnie, że „te wyznaczniki nowoczesności potrzebują powiązania z dziedziną wartości moralnych, o czym przekonują nie tylko współcześni pedagodzy, ale i etycy, w tym etycy cnót” (Boużyk 2016b: 236; zob. także: Śleziński 2016; Szewczak 2020; Nowak, Magier, Szewczak 2010: 7–15).

Podobnie Woroniecki, nawiązując w swej etyce do tomizmu, uznawał istnienie obiektywnych zasad moralnych, a na płaszczyźnie pedagogiki doceniał szczególnie rolę wiary w wewnętrznej formacji człowieka (Woroniecki 2002). Poprzez wiarę można podjąć wychowawczy wysiłek w celu ochrony dobra osoby, korzystając z wypowiedzi etyki cnót czy inaczej etyki charakteru, uważanej dziś za jedną z ważniejszych teorii etycznych (Szutta 2013; Boużyk 2016b: 232–234). Szczególnie teraz, w nowoczesnej przestrzeni wychowawczej, tak mocno powiązanej z postępowaniem technologicznym, który często implikuje ambiwalencję wartości, teoria ta jest konieczna do zgłębienia przez dzisiejszych pedagogów. Woroniecki nadając teorii cnót pedagogicznego znaczenia i nazywając ją pedagogiką cnót opracował niejako remedium na obecny relatywizm poznawczy i moralny, a zwłaszcza na upadek autorytetu prawdy (Krasnodębski 2009b: 30, 57). Nazywając wychowanie człowieka aktem doskonalenia przez cnoty, jednocześnie podkreślał, że nie może być ono procesem

ideologizacji ani manipulacją czy też jakąś formą tresury przybierającej postać pseudowychowania (Woroniecki 1947: 28–36, 165–174; zob. Andrzejuk 2000). Zarówno jego etyka, antropologia i pedagogika przeniknięte są tą właśnie troską, aby uczynić człowieka jak najbardziej zdolnym do władztwa nad sobą oraz osobami powierzonymi jego pieczy (Skrzydlewski 2020; Andrzejuk 2000). Tym samym wychowanie, „ta trudna, ale tak ciekawa praca nad uprawą charakterów [...], winna się zawsze rachować z jednym czynnikiem, z którym inne dziedziny działalności ludzkiej nie mają w tym stopniu do czynienia, mianowicie: z wolną wolą wychowanka” (Woroniecki 1961a: 195–196). Stąd też wolę określa Woroniecki jako władzę duchowego pożądanego, a należyte sprawowanie władzy nad wychowankiem czyni tematem swych rozważań (Woroniecki 1961d: 59–92). W tradycyjnej pedagogice wychowanie człowieka było ściśle powiązane ze sprawowaniem nad nim władzy. Ta jednak jawi się u Woronieckiego jako forma poniżenia, niesprawiedliwości i wielkiego zła, a z chwilą, kiedy faktycznie się dokonuje, ma to miejsce na mocy jakiegoś utylitarne go kompromisu lub przemocy, szantażu czy dominacji. Władza jest tu zatem jakby zjawiskiem niemoralnym, przyjmującym nawet postać samoograniczenia. Woroniecki zauważa, że indywidualizm antropologiczny chętnie zamieniłby wszelkie władztwo na spontaniczny akt wolnej, niczym nieuprzączynowanej ekspresji, w którym pierwszym i najcenniejszym walorem jest autentyczność i zaangażowanie, bezinteresowność i autonomia (Skrzydlewski 2020). Władza w tradycyjnym ujęciu kłóci się z dobrowolnym osiągnięciem celu (dobra), ten bowiem „ma się dokonywać nie tylko rozumnie, ale także dobrowolnie, bo cel musi być chciany, miłowany przez tego, kto działa dla niego” (Woroniecki 1947: 165–174).

Co więcej, tak mocno obecne w pedagogice i kulturze indywidualizm i egotyzm, nakazujące cenić człowiekowi przede wszystkim swoje tylko dobro, swoją swobodę działania, często w samym istnieniu władzy jednego człowieka nad drugim upatrują jakiejś formy zniewolenia czy też gwałtu jednego nad drugim (Skrzydlewski 2020: 138–139). Dla Woronieckiego konieczny w procesie wychowania jest zatem wybór „prawdy w dobru” i czynienie dobra, co może się odbywać jedynie dzięki osiągnięciu sprawności intelektu i woli. Wymaga to od człowieka ciągłego wysiłku w wybieraniu tego, co prawdziwe i dobre (Woroniecki 1999: 363).

Aretologiczna pedagogika drogą do dojrzałości moralnej

Istnienie obiektywnego ładu moralnego jest zdaniem Woronieckiego warunkiem koniecznym uzasadnienia celowości procesu wychowania i kształcenia. „Kto tej wyższości [prawa moralnego] nie uznaje, ten traci wszelką logiczną podstawę do sądzenia ludzi, do kierowania nimi, upada wtedy cały porządek społeczny, upada nawet możliwość wychowania nowych pokoleń” (Woroniecki 2013: 294).

We współczesnym poszukiwaniu najlepszych kierunków wychowawczych akcentuje się potrzebę powrotu do wartościowań typu arystotelesowskiego (Szewczak 2020: 99). Aretologiczna pedagogika Woronieckiego może być w tym przedmiocie bardzo pomocna. W kontekście wychowania koncepcja ta broni absolutności dobra. Odwoływanie się do jej założeń może się przyczynić do pełniejszego poznania moralnej kondycji dzisiejszego społeczeństwa i rozpoznania mechanizmów zachowań ludzkich w różnych sytuacjach życiowych. Mechanizmy te Woroniecki interpretuje jako „usprawienie do czynu władz pożądawczych, zarówno zmysłowych – uczuć, jak i umysłowych – woli” (Woroniecki 2013: 344–346). Im to właśnie nadaje charakter wewnętrznych sprawności do czynu, nazywając je cnotami. Dla dominikanina cnota oznacza sprawność moralnie dodatnią. Woroniecki w swoich pracach używa zamiennie wyrażen „cnota” i „sprawność”, co według współczesnych jest dopuszczalne, ponieważ pojęcia te na gruncie wychowania moralnego są tożsame (Gałkowski 1998).

Przyjęty przez Woronieckiego system cnót łączy w jedno cnoty kardynalne, opracowane przez Platona, oraz cnoty teologiczne. Obejmuje nimi wszystkie władze ludzkie. Każdej z nich odpowiadają usprawniające je cnoty kardynalne. Nadrzędnej wobec pozostałych cnót kardynalnych – roztropności – określanej jako *auriga virtutum*, Woroniecki nadał istotną rolę w systemie wychowawczym. Roztropność „wchodzi niejako w skład każdej z innych cnót” (Woroniecki 1923: 235; zob. Polak 2007: 82–90; Szewczak 2020: 103–106) i modeluje całe postępowanie człowieka. Pozwala zachować autonomię intelektu w doborze środków do osiągnięcia właściwego celu. Jej złożoność stanowi jednak duże wyzwanie dla uczestników procesu wychowania. Wychowawca powinien ukierunkować swoje działania na rozum i wolę wychowanka z zachowaniem kształtowania

u najmłodszych realnego stosunku do rzeczywistości. Tę ostatnią umiejętność dominikanin nazwał pojętnością (Szewczak 2020: 105). Podnoszoną tu kwestię można odnieść do dzisiejszego społeczeństwa informacyjnego kreowanego przez nowoczesne mass media. W świecie, w którym zacierają się różnice pomiędzy rzeczywistością a fikcją, przestrzenią realną a wirtualną – pojętność rozumiana jako świadomość postrzegania i odbioru środowiska, w którym człowiek funkcjonuje, pozwala na dokonywanie prawidłowych wyborów. Sprawności wymagają więc od człowieka wysiłku moralnego i intelektualnego. To przekonanie o łączeniu wiedzy i działania jest charakterystyczne dla poglądów Woronieckiego (Gałkowski 2000: 83–84; Boużyk 2016a: 359). Dobre korzystanie z władzy wynikać miało z woli i intelektu. Aby jednak móc regulować swe postępowanie, nawet na chwilę nie można zaniedbać cnót moralnych. Woroniecki wprost stwierdza:

Bez roztropności, wytrwałości, umiarkowania, uczciwości, najdrobniejszego uczynku jak należy spełnić nie można; powinny one być czynne w każdym momencie naszego życia. Tam, gdzie ich nie ma, muszą prędzej czy później powstać wady, które będą na bieg postępowania moralnego coraz silniej wywierać swój zabójczy wpływ. Wobec wewnętrznej solidarności, łączącej wszystkie cnoty, brak jednej [...] wywiera destrukcyjny wpływ na inne cnoty, z których każda w wysokim stopniu jest zależna od moralnego rozwoju wszystkich innych (Woroniecki 2013: 342–343).

Tak ujęta jedność i nierozzerwalność wszystkich cnót, wykluczająca rozwój wad moralnych, wyróżnia etykę i *paideię* Woronieckiego, tworząc „wieczystą teorię wychowania – *paedagogia perennis*” (Krasnodębski 2009b: 31). Podstawą jedności cnót człowieka jest zatem jego jedność bytowa (Krapiec 1991: 229). Osiągnięcie tego stanu poprzez nabycie sprawności przez wychowanka powoduje, że osiąga on samodzielność i autonomię intelektualno-moralną. Dla Woronieckiego umożliwienie wychowankowi samostanowienia w sprawnościach formułuje wykładnię procesu wychowania i kształcenia (Woroniecki 2013: 319). Połączenie na poziomie teoretycznych rozważań i praktycznych wskazówek tych dwóch wymiarów edukacji jest dla myśliciela niezbędne w „prowadzeniu człowieka do dojrzałości” (Boużyk 2015: 226). W drodze do tego etapu potrzebna jest

mądrość, a nie tylko wiedza lub erudycja na temat człowieka i jego wychowania. Mądrość, która pozwala otworzyć się na spotkanie człowieka

i nawiązać z nim osobowe relacje. Konieczna jest zatem współpraca wychowawcy i wychowanka, wzajemna relacja (Krasnodębski 2009b: 42).

W ramach zbudowanych relacji pedagogicznych intensywność interakcji zachodzących w tym procesie uzależniona jest od osobowości wychowawcy (Albański 2001: 150). Wśród licznych jego cech Woroniecki przywołuje: cierpliwość, radość, dobro i długomyślność. Ta ostatnia najczęściej jest utożsamiana z cierpliwością. Skłania do podejmowania trudu i wyrzeczeń, by w przyszłości osiągnąć zaplanowany cel. Należy ona do kategorii cnoty męstwa, ponieważ kontroluje gniew wynikający z życiowych niepowodzeń i porażek. Jest to zatem cnota polegająca na „dalekowzroczności i sprawności czekania i jako taka ma postać osobowej relacji nadziei, która jest relacją trwania przy dobru” (Woroniecki 1961a: 189–200). Dobro wychowanka stanowi dla każdego wychowawcy wartość nadrzędną w formułowaniu celów wychowawczych i edukacyjnych niezależnie od okresu, w którym przyszło mu egzystować.

Podsumowanie

Woroniecki chce wychowywać człowieka holistycznie, ku jednemu celowi, jakim jest dobro. Samo dobro postrzega po arystotelesowsku, jako optimum osobowe. Dojrzałość moralna – cel wysiłków wychowawczych – podobnie jak u starożytnego filozofa oznacza w tym wypadku żywy wzór dobrego i mądrego człowieka. Stąd jego etyka ma charakter empiryczny, inaczej niż u Sokratesa czy Platona, dla których posiada ona charakter intelektualny, w gruncie rzeczy dedukcyjny. Tym samym pedagogika jako część aretologii winna w rozumieniu dominikańskiego myśliciela dążyć do dobra pojmowanego realnie, do dobra możliwego do osiągnięcia. Koncepcja cnót Woronieckiego stała się w ujęciu pedagogicznym drogowskazem, formą samodoskonalenia, ową wieczystą teorią wychowania (*paedagogia perennis*). Jednakże w dzisiejszych realiach przywrócenie właściwego znaczenia pojęciu dobra oraz cnoty jako kategoriom normatywnym jest zadaniem niełatwym. Proponowany przez Woronieckiego „ład moralny”, będący fundamentem wychowania i kształcenia, wydaje się koncepcją będącą odpowiedzią na współczesny kryzys wychowania spowodowany m.in. przez ambiwalentne postrzeganie świata wartości. Realizacja takiego modelu wychowania wymagałaby

jednak zmiany funkcji współczesnej szkoły. Rozgraniczenie edukacji i wychowania i preponderancja tej pierwszej w systemie kształcenia to zdaniem dominikanina największe przeszkody w budowaniu *paidei*. Tymczasem pedagogika cnoty posiada wolicjonalny charakter, ma za zadanie rozbudzić pragnienie świadomego bycia człowieka i jego „chcenie”, czyli dążenie do samowychowania. To zadanie jest jednak możliwe tylko w warunkach „szkoły wychowującej”, czyli skoncentrowanej w pierwszym rzędzie na integralnie rozumianym dobru osoby.

Bibliografia

- Ablewicz K. (2003). *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Albański L. (2001). *Aktualność poglądów pedagogicznych Jacka Woronieckiego OP*, [w:] J. Gałkowski, M.L. Niedziela (red.), *Człowiek, moralność, wychowanie. Życie i myśl Jacka Woronieckiego*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 145–151.
- Andrzejuk A. (2000). *Prawda o dobru. Problem filozoficznych podstaw etyki tomistycznej*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Bareła S. (1959). *Spis publikacji o Jacku Woronieckiego OP*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 6, nr 1–2, s. 77–89.
- Botkin J.W., Elmandjra M., Mazlitza M. (1982). *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką*, przeł. M. Kukliński, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bouzyk M.M. (2015). *Mysł pedagogiczna Jacka (Adama) Woronieckiego w wybranych publikacjach z okresu 1903–1918*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, t. 1, nr 1, s. 221–267.
- Bouzyk M.M. (2016a). *Jacek Woroniecki o modlitwie jako czynniku doskonałym naturę człowieka*, „Rocznik Tomistyczny”, nr 5, s. 357–373.
- Bouzyk M.M. (2016b). *Uczeń czy książka? Pedagogika Jacka Woronieckiego jako odpowiedź dla współczesnych systemów wychowania*, „Forum Pedagogiczne”, nr 2, cz. 1, s. 229–243.
- Brighouse H. (2009). *Moral and Political Aims of Education*, [w:] H. Siegel (red.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Education*, Oxford: Oxford University Press, s. 35–51.
- Chudy W. (2007). *Podstawy filozoficzne pedagogii samowychowania*, „Roczniki Nauk Społecznych”, t. 35, nr 2, s. 19–30.
- Cichoń W. (1996). *Wartości, człowiek, wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*, Kraków: Wydawnictwo UJ.

- Delors J. (1998). *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich. Wydawnictwa UNESCO.
- Filipiak M. (2000). *Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa Jacka Woronieckiego OP*, [w:] J. Gałkowski, M.L. Niedziela (red.), *Człowiek – moralność – wychowanie. Życie i myśl Jacka Woronieckiego OP*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 277–297.
- Gałkowski J. (2000). *Filozofia i człowiek w „Katolickiej etyce wychowawczej” Jacka Woronieckiego OP*, [w:] J. Gałkowski, M.L. Niedziela (red.), *Człowiek – moralność – wychowanie. Życie i myśl Jacka Woronieckiego OP*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 81–100.
- Gałkowski J. (2003). *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Gałkowski S. (1998). *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- Homplewicz J. (1996). *Etyka pedagogiczna*, Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- Jan Paweł II (1997). *Przemówienie w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980*, [w:] *Przemówienia i homilie Jana Pawła II*, Kraków: Znak, s. 267–287.
- Kamińska W. (2001). *O poszukiwaniu idei „paedagogiae perennis” we współczesnym modelu edukacji*, [w:] J. Gałkowski, M.L. Niedziela (red.), *Człowiek, moralność, wychowanie. Życie i myśl Jacka Woronieckiego*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 137–144.
- Klim-Klimaszewska A. (2011). *Podstawy edukacyjne na przełomie XX i XXI wieku w świetle raportów oświatowych*, „Rozprawy Społeczne”, t. 5, nr 1, s. 3–10.
- Komisja Europejska (1997). *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, przeł. K. Pachniak, R. Piotrowski, Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP.
- Krasnodębski M. (2009a), *Człowiek i paideia. Realistyczne podstawy filozofii wychowania*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przymierza Rodzin.
- Krasnodębski M. (2009b), *Pedagogika Jacka Woronieckiego i Feliksa Wojciecha Bednarskiego jako egzemplifikacja etyki tomizmu tradycyjnego*, „Studia Ełckie”, nr 11, s. 29–50.
- Krąpiec M.A. (1982). *Człowiek – kultura – uniwersytet*, wybór i oprac. A. Wawrzyniak, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Krąpiec M.A. (1991). *Ja – człowiek*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Krąpiec M.A. (2000). *Ludzka wolność i jej granice* (Dzieła, t. 18), Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kuraciński E. (2005). *Wyznaczniki kultury masowej*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe”, nr 21, s. 409–423.
- Leś T. (2017). *O ścisłych związkach pedagogiki z etyką*, „Hybris”, nr 36, s. 24–40.

- MacIntyre A. (1996). *Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności*, tłum. A. Chmielewski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Majewska M.B. (2006). *Wykaz pism o Jacku Woronieckiego OP (do roku 1909 Adama Woronieckiego) wydanych w latach 1903–2005*, [w:] M.L. Niedziela (red.), *Sługa Boży ojciec Jacek Woroniecki uczy*, Warszawa: Maurycy Lucjan Niedziela, s. 157–174.
- Mazur P.S., Kiereś B., Skrzyniarz R., Płazińska A. (2019). *Jacek Woroniecki*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Morszczyńska U. (2009). *Normy w pedagogice*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Nowak M., Magier P., Szewczak I. (2010). *Wprowadzenie*, [w:] M. Nowak, P. Magier, I. Szewczak (red.), *Antropologiczna pedagogika ogólna*, Lublin: Gaudium, Wydawnictwo KUL, s. 7–15.
- Ostrowska U. (2006). *Aksjologiczne podstawy wychowania*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 392–414.
- Ojciec Święty Franciszek (2020). *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Kraków: Wydawnictwo M.
- Polak R. (2007). *Roztropność i jego składniki według Jacka Woronieckiego*, „Cywilizacja”, nr 22, s. 82–90.
- Skrzydłowski P. (2020). *Filozofia władzy w ujęciu o. Jacka Woronieckiego*, „Roczniki Pedagogiczne”, t. 12 (48), nr 1, s. 133–149.
- Szewczak I. (2020). *W trosce o aretologiczne podstawy wychowania. Wokół koncepcji o. Jacka Woronieckiego*, „Roczniki Pedagogiczne”, t. 12 (48), nr 1, 99–117.
- Sztompka P. (1997). *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, „Studia Socjologiczne”, nr 4, s. 5–19.
- Szutta N. (2013). *Status współczesnej etyki cnot*, [w:] J. Zborowski (red.), *Etyka u schyłku drugiego tysiąclecia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 231–242.
- Śleziński K. (2016). *Aretologiczne podstawy pedagogiki*. Kraków–Cieszyn: Wydawnictwo Scriptum.
- Wolicka E. (1997). *Próby filozoficzne. W kręgu wybranych zagadnień „filozofii wieczystej” i współczesnej antropologii*, Kraków: Znak.
- Woroniecki J. (1923). *Studium nad kardynalną cnotą roztropności*, „Kwartalnik Teologiczny Wileński”, nr 1, z. 2, s. 226–247.
- Woroniecki J. (1947). *Program integralnej pedagogiki katolickiej*, „Ateneum Kapłańskie”, nr 46, s. 272–281.
- Woroniecki J. (1961a). *Długomysłność jako cnota wychowawcy*, [w:] J. Woroniecki, *Wychowanie człowieka. Pisma wybrane*, wybór W.K. Szymański, oprac. J. Kołataj, Kraków: Znak, s. 189–200.
- Woroniecki J. (1961b). *Pełnia modlitwy*, [w:] J. Woroniecki, *Pisma wybrane*, wybór W.K. Szymański, oprac. J. Kołataj, Kraków: Znak, s. 108–152.

- Woronecki J. (1961c). *Program pedagogiki integralnej*, [w:] J. Woronecki, *Wychowanie człowieka. Pisma wybrane*, Kraków: Znak, s. 11–32.
- Woronecki J. (1961d). *Rozwój osobistości człowieka. Dynamiczny aspekt personalizmu*, [w:] J. Woronecki, *Wychowanie człowieka. Pisma wybrane*, Kraków: Znak, s. 59–92.
- Woronecki J. (2002). *Moralność a religia*, [w:] J. Woronecki, *U podstaw kultury katolickiej. Teksty zebrane*, Lublin: Wydawnictwo Instytutu Edukacji Narodowej, s. 55–70.
- Woronecki J. (2013). *Katolicka etyka wychowawcza*, t. 1–3, Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, Wydawnictwo KUL.
- Zdybicka Z. (1995). *Kulturowe zawirowanie wokół człowieka końca XX wieku*, „Człowiek w Kulturze”, nr 4–5, s. 73–89.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr Katarzyna Szymczyk
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Instytut Pedagogiki
e-mail: katarzyna.szyczyk@ujk.edu.pl